

Bezskuteczność czynności prawnych wobec masy upadłości

W artykule pt. „Wpływ ogłoszenia upadłości na zobowiązania upadłego względem kontrahentów” zamieszczonym w Newsletterze z lipca br. omówione zostały konsekwencje upadłości na umowy zawarte przez upadłego przed dniem jej ogłoszenia. Niezależnie jednak od opisanych tam skutków, przepisy Prawa upadłościowego przewidują możliwość jeszcze dalej idącej ingerencji w treść stosunków zobowiązaniowych stron. Mianowicie, w przypadku bankructwa kontrahenta, w określonych sytuacjach, możliwe jest uznanie niektórych postanowień umownych lub całych umów za bezskuteczne wobec masy upadłości tegoż kontrahenta.

W pierwszej kolejności należy wyjaśnić, co oznacza uznanie danej czynności prawnej lub jej elementu za bezskuteczną wobec masy upadłości. W przypadku stwierdzenia bezskuteczności czynności lub postanowienia na gruncie prawa upadłościowego, czynność ta lub jej postanowienie nie są skuteczne w toku postępowania upadłościowego. W efekcie w ramach przedmiotowego postępowania dane postanowienie umowne lub całą czynność prawną uznaje się za niebyłe. Nie jest to jednak równoznaczne z nieważnością postanowienia lub czynności prawnej, albowiem pozostają one skuteczne w stosunkach, które miały miejsce przed ogłoszeniem upadłości lub czasem także po zakończeniu postępowania upadłościowego.

Poniżej zostaną przedstawione najistotniejsze przypadki uznania danej czynności za bezskuteczną w ramach postępowania upadłościowego. Wskazany katalog nie ma jednak charakteru wyczerpującego.

Postanowienia utrudniające osiągnięcie celu postępowania

Zgodnie z art. 84 ust. 1 ustawy bezskutecznymi wobec masy upadłości są postanowienia umowne, których stroną jest upadły, uniemożliwiające lub utrudniające osiągnięcie celu postępowania upadłościowego. W rezultacie, jeżeli zostanie stwierdzone, iż dane postanowienie umowne może doprowadzić do sytuacji, w której wierzyciele nie zostaną zaspokojeni odpowiednio sprawiedliwie w jak najwyższym stopniu, wówczas postanowienie to nie wywiera żadnych skutków w toku postępowania upadłościowego. W literaturze wskazuje się, że przykładem postanowień bezskutecznych na podstawie ww. regulacji może być m.in. zastrzeżenie umowne zakazujące zbywania wierzytelności przysługującej upadłemu, zastrzeżenie pierwokupu na składnikach mienia upadłego, czy niektóre umowy na rzecz osób trzecich.

Warto podkreślić, iż powyższa norma ma charakter bardzo ogólny. Nie dotyczy ona postanowień umownych, które zostały uregulowane w ustawie w sposób odmienny, np. dotyczących praw rzeczowych czy szczególnych typów zobowiązań upadłego.

Przewłaszczenie na zabezpieczenie

Przewłaszczenie składników majątkowych dłużnika w celu zabezpieczenia wierzytelności wierzyciela, choć nie jest instytucją wprost uregulowaną w przepisach prawa, jest dość powszechnie stosowane w praktyce obrotu gospodarczego. Polega ono na tym, że dłużnik w celu zabezpieczenia spłaty swojej należności przenosi na wierzyciela prawo własności danego składnika majątkowego, jednak wierzyciel zobowiązuje się do zwrotnego jego przeniesienia pod warunkiem spłaty wierzytelności.

Powyższa forma zabezpieczenia nie ulega modyfikacjom na gruncie prawa upadłościowego, jeżeli jest ona dokonana przez dłużnika na rzecz upadłego. Jednakże w sytuacji odwrotnej, gdy

dany składnik majątkowy zostaje przeniesiony przez upadłego na zabezpieczenie jego wiarygodności względem wierzyciela, wówczas czynność ta jest skuteczna względem masy upadłości jedynie w przypadku zawarcia jej w formie pisemnej z datą pewną. Pomimo iż na gruncie prawa cywilnego umowa przewłaszczenia na zabezpieczenie co do zasady nie wymaga formy szczególnej, to w ramach postępowania upadłościowego zabezpieczenie takie zawarte w formie mniej rygorystycznej niż pisemna z datą pewną nie będzie skuteczne.

Nadto, nawet w przypadku zawarcia umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie we wspomnianej formie, wierzyciel upadłego nie uzyska własności przewłaszczonego składnika majątku. Składnik ten nie podlega bowiem wyłączeniu z masy upadłości, ale traktowany jest jako przedmiot zastawu przysługującego temu wierzycielowi. W rezultacie będzie on podlegał sprzedaży przez syndyka w toku postępowania, ale wierzycielowi będzie przysługiwało pierwszeństwo do środków uzyskanych z tej sprzedaży przed innymi wierzycielami.

Jeżeli dana umowa przewłaszczenia na zabezpieczenie nie została zawarta w formie pisemnej z datą pewną, istnieje możliwość nadania daty pewnej umowie w czasie późniejszym przed ogłoszeniem upadłości. Istnieje jednak ryzyko, iż w takim przypadku zostanie ona i tak uznana za bezskuteczną wobec masy upadłości na innych podstawach prawa upadłościowego, o których w części mowa poniżej.

Czynności prawne dokonane niedługo przed ogłoszeniem upadłości

Zgodnie z przepisami ustawy Prawo upadłościowe, czynności prawne dłużnika spełniające określone kryteria mogą zostać uznane za bezskuteczne wobec masy upadłości, jeżeli zostaną dokonane we wskazanym okresie czasu przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości.

Po pierwsze, za bezskuteczne zostają uznane czynności prawne dokonane przez upadłego w okresie 1 roku przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości, jeżeli upadły rozporządzi swoim majątkiem bezpłatnie lub odpłatnie, ale wartość świadczenia uzyskanego przez drugą stronę czynności będzie niewspółmiernie wyższa aniżeli świadczenie uzyskane przez upadłego. Bezskuteczność powyższej czynności następuje z mocy prawa. Powyższa zasada dotyczy także czynności upadłego dokonanych przed sądem, w tym ugód sądowych czy uznania powództwa.

Po drugie, za bezskuteczne zostają uznane również czynności prawne dokonane przez upadłego polegające na zabezpieczeniu lub zapłacie długu niewymagalnego, jeżeli zostały dokonane w okresie 6 miesięcy przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości. Bezskuteczność ww. czynności również następuje z mocy prawa. W takiej sytuacji, niezależnie od podstawy zapłaty, wierzyciel będzie zmuszony zwrócić dokonaną płatność i dochodzić swojego długu w toku postępowania upadłościowego.

Po trzecie, za bezskuteczne zostaną uznane czynności prawne odpłatne dokonane przez upadłego w okresie 6 miesięcy przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości, jeżeli są one dokonane z osobami bliskimi upadłego (w tym m.in. małżonek, osoba pozostająca w faktycznym związku z upadłym, krewni), z członkami organów lub współnikami upadłego lub ich małżonkami, a także ze spółkami powiązаныmi z upadłym. Bezskuteczność umowy w ww. okolicznościach nie następuje z mocy prawa, ale postanowieniem sędziego-komisarza lub na wniosek syndyka. Osoba, z którą dokonano powyższej czynności prawnej może się jednak bronić przed uznaniem jej za bezskuteczną poprzez wykazanie, iż przedmiotowa czynność nie doprowadziła do pokrzywdzenia wierzycieli.

Powyższe regulacje obejmują najczęstsze przypadki, w których czynność prawna upadłego może zostać uznana za bezskuteczną z uwagi na czas jej dokonania. Przepisy Prawa upadłościowego

zawierają także szczegółowe regulacje dotyczące bezskuteczności konkretnych kategorii czynności podejmowanych przez upadłą spółkę, w tym dotyczących ustanawiania ograniczonych praw rzeczowych na składnikach majątkowych upadłego (zastaw, hipoteka), wierzytelności przyszłych, wynagrodzenia osób zarządzających przedsiębiorstwem, czy też kar umownych zastrzeżonych na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania.

Jeżeli dana czynność jest bezskuteczna z mocy prawa lub została za taką czynność uznana, wówczas druga strona powyższej czynności prawnej jest zobowiązana do zwrotu do masy upadłości tego, co uzyskała wskutek takiej czynności lub też, jeżeli zwrot danego składnika majątkowego jest niemożliwy, zwrotu jego równowartości w pieniądzu. Wyjątkowo, za zgodą sędziego-komisarza, dopuszczalna jest sytuacja, w której druga strona czynności zwróci do masy upadłości różnicę pomiędzy tym co uzyskała, a rynkową wartością danego składnika majątkowego.

Podsumowanie

W kontekście powyższego należy zauważyć, iż Prawo upadłościowe gwarantuje syndykowi bardzo szerokie uprawnienia do ingerencji w relacje upadłego z innymi podmiotami. Uznanie danej czynności prawnej zawartej z upadłym lub jej elementu za bezskuteczną dla masy upadłości może być bardzo uciążliwe i kosztowne w szczególności dla drugiej strony tejże czynności. Uniknięcie ryzyka wystąpienia takiej sytuacji w toku współpracy z podmiotami zagrożonymi upadłością możliwe jest jedynie w przypadku zachowania wysokiego poziomu zapobiegliwości przy zawieraniu umów w obrocie gospodarczym.

Autor:
Marcin Kaszyński